

TÜRKİYE SELÇUKLULARI TARİHİ HAKKINDA YENİ BİR KAYNAK

Mikâil BAYRAM*

ÖZET

Türkiye Selçukluları siyasi tarihi kültür medeniyeti hakkında bugüne kadar yapılmış olan çalışmalarda çok önemli eserler ve belgeler ortaya çıkarılmış ve yayınlanmıştır. Bütün bu çalışmalara rağmen Türkiye Selçukluları devrinin bir çok siyasi ve kültürel meseleri hâlâ yeterince aydınlanmış değildir. Türkiyemizde el-yazması eser ihtiva eden pek çok kütüphanelerin sağlam katalogları yapılmadığından bu devre ait birçok eserler günyüzüne çıkarılmamıştır. Ola ki bu kütüphanelerde Selçuklu devri ve medeniyeti ile ilgili çok önemli eserler tarih ve bilgiler mevcuttur ve bunlar keşfedilmeyi beklemektedir.

Burada Türkiye Selçukluları zamanında Anadolu ve Suriye'deki siyasi olaylar ve fikri hareketler hakkında önemli bilgiler içeren "Teşvikü'l-ervah ve'l- Kulub" adlı eser tanıtılacak ve Selçuklu devri tarih ve kültürü açısından önemi dile getirilecektir. Eserin yazarı XIV. Asır başlarında Behisni ve Kahta'da kadılık yapmış, İbnü's- Serrac diye tanınan Muhammed bin Ali bin Abdurrahman ed- Dimişki er- Ruffai tarafından kaleme alınmıştır. Eser Selçuklu tarihi açısından büyük öneme haiz olduğu halde bugüne kadar meçhul kalmıştır. Burada eser ilk defa tanıtılmış olacaktır. Eserin bilinin tek nüshası Amuca-zâde Hüseyin Paşa (Süleymaniye) Ktp. Nu: 272'de kayıtlıdır. Çok fersûde bir durumdadır.

ANAHTAR KELİMELELER

Teşvikü'l- ervah, Tuffahü'l-ervah, İbnü's- Serrac Türkiye Selçukluları

ABSTRACT

A NEW SOURCE ABOUT HISTORY OF TURKEY SELCUKS

Turkey Selcuks about political history, culture and civilization be made in the studies in today very important works and documents be exposed and published. In spite of all of this works, Turkey Selcuks period a lot of political and cultural problems still sufficient did not clarify. In Turkey, a lot of works concerning this period was not come to light because manuscripts containing a lot of library were not prepared well-made a catalog work. In that library may be exist datas, documents and works about Turkey Selcuks period and culture. These wait for to be discovered.

* Prof. Dr., S.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

In this paper will be acquainted "Teşvik al-Ervah al-Kulub" named work that very important knowledges given about political events and idea movements related of Turkey Selcuks at the proper time on the Anatolia and Syria . At the same time, this article will be express importance about history and culture in Selcuks period. That manuscript note had been written by called "İbn al-Serraç" Muhammed bin Ali bin Abdurrahman al-Dimaşkî al-Rufaî had done a kadı in Behisni and Kahta beginning of XVI.th century. Here that is not known work the first time had been acquainted will be come. A single issue of work noted dawn at 272 number in Amuca-zâde Hüseyin Paşa (Süleymaniye) Library but it is very ripped; in addition to third chapter called Tuffah al-Ervah of word is in Princeton University Library part of Gift of Robert Garret at number 97 at USA.

KEY WORDS

Turkey Selcuks, İbnü's-serraç, Tuffahü'l-Ervah, Teşvikü'l-Ervah

Giriş

Geçtiğimiz yüzyılın başından itibaren Türkiye Selçukluları siyasî tarihi kültür ve medeniyeti hakkında çok yönlü çalışmalar yapılmıştır. Bu dönemi çeşitli yönleriyle aydınlatan çok önemli eserler ve belgeler ortaya çıkarılmış, yayınlanmış ve değerlendirilmiştir. Bu çalışmaların neler olduğu, bu alanın ilgililerince bilinmektedir. Bütün bu çalışmalara rağmen bu devrin birçok siyasî ve kültürel meseleleri hâlâ yeterince aydınlanmış değildir. Türkiyemizde el-yazması eser ihtiva eden pek çok kütüphanelerin bugüne kadar tam bir katalogu yapılamadığından bir çok eserler henüz gün yüzüne çıkarılamamıştır. Ola ki, bu kütüphanelerde Selçuklu devri tarih ve medeniyeti ile ilgili çok önemli eserler, belge ve bilgiler mevcuttur ve bunlar keşfedilmeyi beklemektedir. Fakat her nedense son zamanlarda bu alanla ilgili çalışmalarda artık yeni belge ve eserler ortaya çıkarmaya yönelik ciddi bir gayret görülmemekte ve hatta bir ilgisizlik dikkat çekmektedir. Aslında Anadolu Selçukluları zamanında bir takım arşivler de vardı. Fakat bu arşivler sağlıklı bir şekilde günümüze gelmemiştir. Ancak bu arşivlerden alınmış bir kısım malzemeler, resmî yazılar, belgeler, çeşitli vesilelerle birileri tarafından kopya edilmiş, kitap sahifelerine ve Mecmuatu'r-resailler içine alınmış, böylece muhafaza edilmişler. Bazı makalelerimde bu arşiv malzemeleriyle ilgili bilgiler vermiş

bulunuyorum¹. Kurum mensubu bir Selçuklu tarihçisi derslerinde sık sık şöyle bir ifade kullanırdı: “*Türkiye Selçukluları hakkında ben ve hocam bütün kaynakları ve malzemeleri kullandık. Bundan sonra bu alanda yeni bir bilgiye ulaşmak ve orijinal bir çalışma yapmak mümkün değildir.*” Keramatı kendinden menkul olarak söylenen bu söz, tarihçilerimiz arasında yer tutmuş, kabul görmüş gibidir. Bu anlayış ve inanıştan olmalı ki, Türkiye Selçukluları hakkında yeni bir kaynak arama ve o dönemden kalan belge ve bilgilere ulaşma gayret ve düşüncesinin mevcut olmadığı görülmektedir.

1970 yılından itibaren Türkiye Selçukluları zamanında Anadolu Ahi Teşkilatı'nın baş mimarı sayılan Ahi Evren diye ünlenen Hâce Nasireddin Mahmud ve onun çevresi hakkında yürüttüğümüz çalışmalar sonucunda Ahi Evren Hâce Nasireddin'in ve bazı yakınlarının bir takım eserlerini ortaya çıkarmış bulunuyoruz. Özellikle Ahi Evren'in bir takım eserlerinin ortaya çıkması ile Ahi Evren ve çevresinin Anadolu'da meydana getirmiş oldukları fikrî, kültürel ve sınaî faaliyetler büyük ölçüde aydınlanmış bulunmaktadır. Ayrıca bu fikrî ve kültürel hareketin Türkiye Selçukluları zamanında Anadolu'da bulunan diğer fikir akımları ve dinî zümrelerle ilişkilerinin derin boyutları da ortaya çıkmış durumdadır. O dönemin güçlü bir fikir akımı olan Mevlana Celaleddin-i Rumî ve çevresindekilerin başlattıkları Celaliye (Mevleviye) hareketinin, Ahi Evren Hâce Nasirü'd-din Mahmud ve Anadolu Ahileri ile aralarındaki mücadele ve bunun siyasî ve kültürel boyutları gün yüzüne çıkmış bulunmaktadır². Son olarak da Ahi Evren Hâce Nasirü'd-din Mahmud'un Anadolu'da düşündürücü ve ibret verici latifeleri ile ünlü Türkmen filozof Hoca Nasreddin ile aynı kişi olduklarını da tespit etmiş bulunuyoruz³.

¹ Sadru'd-din Konevî Kütüphanesi ve Kitapları, *Türkler* (Yeni Türkiye Yayınları) Ankara 2001, VII, 585-589; Saru'd-din Korevi ile Ahi Evren Şeyh Nasirü'd-din Mahmud'un Mektuplaşmaları, *S.Ü. Fen- Ed. Fak. Edebiyat Dergisi*, Konya 1983, II, 51-78.

² M. Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu*, Konya 1991; *Fatma Bacı ve Bacıyân-ı Rûm*, Konya 1994; *Şeyh Evhadüddin el Kirmanî ve Evhadiye Hareketi*, Konya 1999.

³ Bayram, *Tarihin Işığında Nasreddin Hoca ve Ahi Evren*, İstanbul 2001.

Burada Türkiye Selçukluları tarih ve medeniyeti hakkında orijinal bilgileri ihtiva eden yeni bir eser tanıtılacaktır. Bu eserin Türkiye Selçukluları kültür ve medeniyeti açısından önemi ve bu alandaki bilgilere katkıları gösterilecektir. Tanıtılacak olan bu eser, İbnü's- Serrac diye tanınan, tam adı *Muhammed b. Ali b. Abdurrahman b. Ömer b. Abdulvahhab b. Muhammed b. Tahir b. es- Serrac el Kureşî ed- Dimaşkî eş- Şafî er-Rufaî* olan bir kişi tarafından kaleme alınmış olup, *Teşvikü'l ervah ve'l-kulûb ilâ zikri allâmi'l- guyûb* adını taşımaktadır. Bu eserin bilinen tek nüshası İstanbul Amca-zâde Hüseyin Paşa Kütüphanesi (Süleymaniye) numara 272'da kayıtlı olup, çok fersude bir durumdadır. Eser her biri bir konuyu içeren dört cüzden müteşekkildir. Birinci, ikinci ve dördüncü cüzler bu nüshada mevcut iken, üçüncü cüz, hacimli olmasından dolayı olmalı ki, bu nüshaya alınmamıştır. Yazarın "*Tuffahu'l-ervah ve miftahü'l- irbah*" adını verdiği ve sufiler hakkında rivayetleri (Menkulat) ihtiva eden bu cüz'ü ayrı bir kitap halinde yayınlamış olduğu anlaşılıyor. Bu cüz'ün de şimdilik bilinen tek nüshasının ABD Princeton University Library Gift of Robert Garrett , 97 numarada kayıtlı olduğunu tesbit etmiş bulunuyoruz⁴. Bu eserin bir nüshasının da Berlin Milli Kütüphanesinde bulunduğunu öğreniyoruz⁵. Eseri tanıtmadan ve nüshasını tavsif etmeden önce yazarını kısaca tanıtmakta yarar olacaktır.

A. Eserin Yazarı

Yazar hakkında kaynaklarda fazla bir bilgi bulunmamaktadır. "ed-Dürerü'l- kâmine"de, Şihabü'd-din Ahmed el-Eskalanî, sadece onun tam adını vermekte, Kahta kazasında yönetici olduğunu ve zilhicce 747 (1347) yılında vefat ettiğini yazmaktadır⁶. Nitekim "Teşvikü'l- ervah ve'l-kulûb"un sonundaki bir kayıta da yazarın 747'de dünya'dan göçtüğü kayd edilmiştir⁷. İbn Kazî Şühbe ise aynı şekilde onun tam adını vermekte ve Kahta'da öldüğünü yazmakta ve "*el-İltimas*" (*fi müzeyyili'l- iltibas*)

⁴ Bu eseri ve nüshasının yerini Medine'de muallim olan dostum Muhammed Rıza el-Konevî bana bildirmiş ve sonra kendi gayretleriyle bu eserin Amerika'daki nüshasının bir fotokopi suretini temin ederek şahsıma göndermiştir. Burada kendisine teşekkür etmeyi bir borç sayıyorum.

⁵ Berlin Staatsbibliothek Catalog, W. Ahlwardt, no: 8794.

⁶ Age, IV, 67. Burada tavsifini sunacağımız nüshada müellifin vefat tarihi ay olarak Zi'l-hicce değil Rebiü'l-ahırdır.

⁷ *Teşvikü'l-ervah*, yp. 323b.

adlı bir eserinden bahsetmektedir⁸. Vakıa “Tuffahu’l-ervah.ve miftahu’l-irbah”ında bu “el-İltimas” adlı eserini 697(1298) yılı başlarında Dimaşk’da te’lif ettiğini yazmaktadır⁹. Bağdadlı İsmail Paşa ise bu yazarın yukarıda adını verdiğimiz iki eserini tanıtırken 721(1321) yılında vefat ettiğini kaydetmektedir¹⁰. İsmail Paşa’nın verdiği bu tarih doğru olmasa gerek. Ancak bu bilgiyi nereden aldığını bilemiyoruz.

Yazarın eserleri mütalaa edildiği zaman münasebet düştükçe kendisi hakkında bilgiler verdiği görülmektedir. Eserlerinden aslen Güneydoğu Anadolu’dan olduğu, Şam’da ve Suriye’nin muhtelif şehirlerinde bulunduğu tahsil hayatının da burada geçtiği anlaşılmaktadır. Eserinde babasının ve dedesinin müritlerinden ve arkadaşlarından olan bilgin ve şeyhlerden söz etmektedir¹¹. Bu durum onun okumuşlu, bilgili bir aileden olduğunu gösteriyor. Zaten uzunca olan soy silsilesinden de bu anlaşılmaktadır. Yazar ateşli bir Rufaî tarikatı mensubudur. Tasavvufî düşünceye ve yaşayışa aşırı bir meyli bulunduğu da fark edilmektedir. Bu özellik ona ailesinden gelmektedir. Ömrü boyunca Tasavvufî düşünceye muhalif olduklarını gördüğü kişi ve çevrelerle mücadele etmiştir. Eserlerini yazma amacı da budur. Şam’da ünlü Hanbeli müctehid İbn Teymiye(728/1328) ve çevresindeki fakihlere karşı şeyhleri ve şeyhlerin kerametlerinin hakaniyetini savunmuştur¹². Öyle anlaşılıyor ki, Behisni(Besni) ve çevresi Memluklu yönetimi altına girince İbnü’s-Serrac Şam’dan Behisni’ye gelmiştir. Bu bölgeyi yönetimi altına alan Memluklu sultanı Sultan Seyfeddin Kalavun’un himayesini görmüştür. Bu sultan tarafından Behisni Valiliğine tayin olmuştur. Nitekim yazar Sultan Kalavun’un 692(1293) yılında Behisni’yi zaptettiğini yazmaktadır¹³. Yazar eserinin bir başka yerinde de 701(1301) yılında Behisni’ye vali olduğunu kaydetmektedir¹⁴. Eserinin bir başka yerinde de 704(1304) yılında kendisinin yerine kendisinden yaşça büyük olan arkadaşı Kadı Nasıru’d-din el-

⁸ *Tarihu ibn Kadı Şühbe*, neşr , A. Derviş Dimaşk 1994, II, s. 500.

⁹ Age. Yp.214b.

¹⁰ *Zeylû Keşfi’z-zunûn*, I, 300.

¹¹ Meselâ bkz. *Tuffahu’l-ervah*, yp. 126a,128b ve129b.

¹² *Tuffahu’l-ervah*, yp.196a-197a

¹³ *Tuffahu’l-ervah*, yp.15b-16a.

¹⁴ *Teşvikü’l-ervah*, yp. 130b.

Banyâsî'nin Behisni valiliğine tayin edildiğini bildirmektedir¹⁵. İbnü's-Serrac 4-5 sene kadar Behisni'de kaldıktan sonra tekrar Dimaşk'a gitmiştir. Dimaşk'daki bilimsel çevre ile yoğun temas halinde bulunmuş ve tasavvuf aleyhdarı çevrelerle mücadele içinde olmuştur. Bilahere gene Güney-doğu Anadolu'ya dönmüş ve bu defa Kahta'ya yerleşmiş olduğu görülmektedir. Nitekim Ahmed el- Eskalanî'ye göre de 747(1347)'de Kah-ta'ya kadı iken orada vefat etmiştir¹⁶. "Teşviku'l-ervah ve'l-kulub"unu Behisni'de kaleme almıştır. Kendi ifadesiyle 703(1303) yılından itibaren "*Teşvikü'l-ervah*" adlı eserini yazmaya başlamış ve 715 (1315) yılında tamamlamıştır.¹⁷ *Teşvikü'l-ervah*'ın son kısmında İbnü's-Serrac'ın kasideleri bulunmakta ve burada divanından söz etmektedir. Anlaşıyor ki, İbnü's-Serrac aynı zamanda şair bir kişidir.

B. Teşviku'l-ervah ve'l-kulûb'un Dış tavsifi:

Amca-zade Hüseyin Paşa (Süleymaniye) Ktp. Nr. 272.

Sırtı ve kenar-bendi kahverengi, meşin soluk ebru kaplı, kopuk şirazeli güve yenikli, miklepli, çok fersude mukavva bir cild içinde 323 yaprak. 20 x14 cm. dış,15x 9,5 cm iç ebadında olup,her sahifede 19 satır kısmen noktasız nesih yazı bulunmaktadır. Sahifelerde okumayı engelleyecek ölçüde güve yenikleri bulunmaktadır. Söz başları siyah mürekkep ve kalın ucla yazılı, kenarlarda ve satır aralarında çokça ilâveler, düzeltmeler, karalamalar,kırmızı yazı ile söz başları ve ek bilgiler bulunmaktadır. 1a' da eserin adı ve yazarının adı kayıtlıdır. İstinsah kaydı yoktur. Nüsha, ya müellifin kendi el yazısı veya müellifin kâtibi veya bir yakınının el yazısı olduğu kuvvetle muhtemeldir. Çünkü kenarlarda çok miktardaki ekleme, düzeltme ve karalamalar nüshanın müsvedde durumunda olduğunu göstermektedir.

Nüshanın 323b sahifesinde farklı bir kalemle müellifin bir kasidesi ve ölüm tarihi kaydedilmiştir. Bu kayda göre müellif, 2 Rebiü'l-ahir 747'de (23 Temmuz 1346) dünyadan göçmüştür. Son sahifede ünlü müfessir Kurtubî hakkında önemli bir not bulunmaktadır¹⁸. Nüshanın birçok

¹⁵ *Teşvikü'l-ervah*, yp. 186b.

¹⁶ *Ed-Dürerü'r- Kamine*, IV, 67.

¹⁷ *Tuffahu'l-ervah*, yp. 158b.

¹⁸ Bkz. Levha-IV.

dini ve siyasî olayları dile getirmekte ve gene İslam dünyasındaki sünnî ve rafizî hareketleri anlatmakta, imamet konusu etrafındaki görüşleri ve tarihi olayları Sünnî bir anlayışla değerlendirmektedir. Bütün bu olaylar içersinde tasavvufî çevrelerin tutum ve davranışları tasvir edilmektedir.

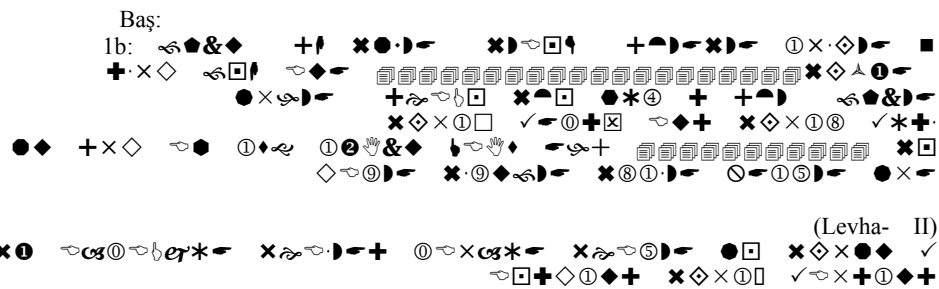
III. Cüz: “*Tuffahü'l-ervah ve miftahu'l-irbah*” adını almaktadır. Yazar Teşvikü'l-ervah’ın I. ve II. cüzlerinde bazı konuları açıklarken o konu ile ilgili bazı açıklamaları ve daha detaylı bilgileri “*Tuffahü'l-ervah ve miftahu'l-irbah*” adlı ayrı bir eserde yazacağını ve menkulat dediği bu cüz’ü ayrı bir kitap haline getireceğini söylemiştir¹⁹.

Tuffahü'l-ervah ve miftahu'l-irbah ayrı bir kitap halinde olduğu için burada Amerika’dan getirttiğimiz fotokopi nüshası biraz ileride tavsif edilecektir.

IV. Cüz: Yazarın “*Semeretü'l-âdâb min şecereti'l-âdâb*” adlı eserinden alınmış şiirlerden ibaret olup, nüshanın 316a-323b sayfelerinde yer almaktadır. İbnü’s-Serrac’ın bir kısım kasideleri buraya alınmıştır²⁰.

D. Tuffahu'l-ervah ve Miftahu'l-irbah’ın Nüshasının Tavsifi **ABD Princeton Üniversitesi Library Gift of Robert Garrett,** **nr.97**

Elimizdeki bu nüsha fotokopi halindedir. Yazı ebadı 15cmx9.5cm olup, 226 yapraktır. Her sayfede 15 satır nesih yazı bulunmaktadır. 1a’da kitabın adı ve yazarının adı mufassal olarak yazılmış, 1b’de adı bir serlevha bulunmaktadır.

Baş:
1b:

(Levha- II)

¹⁹ Bak. *Teşvikü'l-ervah*, yp. 205a ve 323a

²⁰ Bu kasidelerin sonuncusu için bkz.(levha-IV).

tir. Yukarıda bahsedildiği üzere bazı yazarlar bu eserin varlığından ve yazarından sadece isim olarak bahsetmişlerdir. Şihabeddin Ahmed el Eskalanî *ed- Dürerü'r- Kamine*'sinde²¹, Kazî Takıyyüddin Ebi Bekr Şühbe el Esedî, *Tarihu ibni Kazî Şühbe* adlı eserinde²², Bağdadlı İsmail Paşa "*Zeylu Keşfi'z-zunnûn*" da²³ sadece eserin adını ve yazarını kaydetmişlerdir. Burada tanıtacağımız bu eserden ilk defa geniş ölçüde yararlanan Lübnanlı hukukcu Yusuf b. İsmail en-Nebhanî olmuştur (öl.1350h). Bu zat "*Camiu Keramati'l- Evliya*"²⁴ ve "*Hüccetüllah ale'l- alemin fi mu'cizati seyidi'l- mürselin*"²⁵ adlı eserlerinde İbnü's-Serrac'ın "Teşviku'l-ervah ve'l-kulûb"undan geniş ölçüde nakiller yapmıştır. Fakat eserin tarihî değerinden sarf-i nazar ederek sadece sofilerin tercüme-i halleri ve kerametlerine dair olan haber ve rivayetleri kullanmıştır. Oysa eser yazarının yaşadığı dönem (XIII-XIV. Yüzyıl) için önemli bir kaynak durumundadır.Çünkü İbnü's-Serrac,çağdaşları ve hocaları durumunda olan ilim adamlarını ve mutasavvıfları tanıtmaya çalışırken devrin siyasî ve sosyal olaylarına değinme ihtiyacı duymuştur.Anekdotlar şeklinde kendisinin ve yakınlarının gözlem ve tespitlerini derlemektedir.Yusuf en-Nebhanî bu eseri nerede gördüğü hakkında hiçbir açıklamada bulunmamıştır. "Camiu keramati'l-evliya"sının sonunda kendisi hakkında verdiği bilgilerden onun İstanbul'da bulunduğu anlaşılmaktadır. Ola ki Nebhanî de bizim burada tavsif ettiğimiz Amca-zade Hüseyin Paşa Kütüphanesi nr.272'deki nüshayı kullanmıştır.

Machiel Kiel, bu eserin sadece "*Tuffahü'l-ervâh ve Miftâhü'l-irbâh*" kısmını –görme imkânı bulamadığımız nüshasını²⁶- kullanarak, Sarı Saltık ve Anadolu Aleviliği ve Bektaşilik ile ilgili çalışmalarında geniş ölçüde yararlandığı görülmektedir. Prof. Dr. A. Yaşar Ocak da M. Kiel'in çalışmalarına bağlı kalarak "Tuffahü'l-ervah"daki Baba Saltık ile

²¹ Age, Beyrut, Daru'l- ceyl, 1381-1962, IV, 67.

²² Age, neşr , A. Derviş Dımışk 1994, II, s. 500.

²³ Age, I, 192, 300.

²⁴ Age, nşr. İ. Atve İvaz , Mısır, (tarihsiz), I-II.

²⁵ Age, nşr. H. Cesna ve M. Emin Demec, Mektebetü'l- İslamiyye, M. Özdemir, Diyarbakir.

²⁶ Berlin Staatsbibliothek Catalog W.Ahlwardt, no: 8794.

ilgili ²⁷ bilgileri sınırlı olarak kullanmıştır. Sevgili dostum, Ebu'l- Fazl Muhammed bin Abdillah el- Konevî “ *Nasihatü'-z-zehebiyye li ibn Teymiyye*”²⁸ adlı eserinde -üzerinde durduğu bir konu ile ilgili olarak- gene bu eserden yararlanmıştır. Türkiye Selçukluları döneminde Anadolu'daki tasavvufî çevrelerden ve mutasavvıflardan ve bu devrin bazı siyâsî ve sosyal olaylarından bahsetmesine rağmen bugüne kadar tarih alanındaki çalışmalarda hiçbir şekilde bu eserden yararlanılmamıştır.

İbnü's- Serrac eserinde genel olarak İslâm dünyasında tasavvuf alanındaki çalışmalar hakkında geniş bilgiler vermekte ve kendisinden önce bu alanda yazılmış eserleri ve tanınmış olan mutasavvıfların üstün meziyetlerini menkabevî haberlerle tasvir etmektedir. Hatta tasavvufu temellendirmek amacıyla Kuran ve hadis alanındaki çalışmaları ve bu alanlardaki tanınmış ilahiyatçıları ve eserlerini de tanıtmakta ve onlardan nakiller yapmaktadır. Bu yönüyle de Tasavvuf Tarihi için ihmal edilemez bir eser konumundadır. İbnü's- Serrac bu konular etrafında bilgiler derlerken kendi döneminin siyâsî olaylarına da değinmekte ve devlet adamları hakkında da orijinal bilgiler vermektedir. Eserin asıl kıymetini arttıran yönü yazarın kendi yaşadığı dönemde ve kendisinden bir iki nesil öncekiler, yani VI-VIII (XI-XIV. yy) asırlarda Anadolu, Suriye ve Irak'ta cereyan eden kültürel ve siyasi olayları tasvir etmesidir. Bu yönüyle Anadolu Selçukluları , Memlûkluler ve İlhanlılar tarihi hakkında birinci elden kaynak eser durumundadır. Yazar Memlûkluler'in hizmetinde görevli bir kişi olduğu için Memlûkluler Sultanları ve devlet adamları ve faaliyetleri ile ilgili verdiği bilgiler daha mevsûk belge durumundadır. Bazen resmî yazıların orijinal metnini aynen vermektedir. İbn Serrac Sultan Nasiru'd-din Baybars ve Seyfeddin Kalavun'u büyük kahramanlar olarak görmekte ve onların zaferlerini hikâye etmektedir. Haçlıların Dimyat ve Akka'ya asker çıkarmalarını ve Eyyubî ve Memlûkîler'in Haçlılara karşı yürüttükleri mücadele ve savaşlara da eserinde yer vermektedir.

Bu arada Hülâgu Han, Abaka Han ve Gazan Mahmud Han'ın Suriye ve Güney Doğu Anadolu'daki faaliyetlerini anlatırken bizzat olaylara

²⁷ A.Yaşar Ocak, *Sarı Saltık, Popüler İslâm'ın Balkanlar'daki Destânî Öncüsü*, Ankara 2002.

²⁸ Age, *Medinetü'l- münevvere*, 1423.

şahit olanların ifadelerine başvurmaktadır. Moğollar'ın bu bölgelerde gerçekleştirdikleri katliamlar esnasında 500'den fazla ilim adamı katlettiklerini ifade etmektedir²⁹. Ahmed Teküdar, Argun Han, Hudabende gibi İlhanlı prensleri arasındaki taht mücadeleleri hakkında da bilgiler vermektedir. İbnü's-Serraç bu olayları anlatırken sık sık tarih vermeyi de ihmal etmemektedir.

Durum öyle gösteriyor ki, İbnü's-Serrac fanatik bir Rûfâî tarikatı mensubudur. Bu yüzden kendi döneminde ve kendisinden önce yaşamış olan Rûfâî şeyhler hakkında daha detaylı bilgiler vermekte ve övgülü ifadeler kullanarak onlardan menkabeler nakletmektedir. Rûfâî Tarikatı mensubu yüzlerce şeyhi tanıtmakta ve onların intisab silsilelerini vermediği ihmal etmemektedir. Bunun yanında sempati duyduğu Hüseyin b. Mansur el-Hallac, Abdul-Kadir el-Geylanî, Ali Harirî ve oğlu es-Salih Hasan, Adiy bin Misafir ve yeğeni Ebu'l Mübarek, İbnü'l-Arabî, Ebü'l-Vefa el-Bağdadî, Seyyidi Tacu'd-din, Şeyh Yusuf Nebhan, Baba Saltuk, Barak Baba gibi mutavvıfları da övgüyle yâd etmekte ve sık sık onlardan şahit göstermektedir..

F. Türkiye Selçukluları Açısından Önemi

Muhammed b. Ali İbn Serrac, yukarıda da belirttiğimiz gibi Behisni ve Kahta'da valilik ve kadılık gibi önemli bir görevde bulunduğu için bu bölgeyi çok iyi tanımakta, Hakkari'den Antakya'ya kadar bütün Güney Doğu'da kendisiyle çağdaş olan ilim adamlarından ve mutasavvıflardan ve mensup oldukları şeyhlerden bahsetmektedir. Kendisi zamanında Behisni ve çevresinde, Harran, Re'sü'l-ayn, Hisnukeyfa, Mardin, Hakkari, Tokat, Akşehir, Konya ve daha birçok beldelerdeki Rûfâî, Haydarî ve Cavlakî derviş ve şeyhlerden bahsetmiştir. Bu beldeler hakkında kısa kısa bilgiler de vermiştir. Bir vesile ile çocukluğunun da bu bölgede geçtiğini bildirmektedir. İbn Serrac Türkiye Selçukluları'nın siyasî tarihinden çok kültürel tarihine önemli katkılarda bulunmaktadır. O dönemde Kırım ve Kıpçak'tan Anadolu'ya göçen Baba Saltuk'un pek çok halifeleriyle ve müritleriyle tanışmış ve bunların ifadesine dayanarak Baba Saltuk'un Kıpçak'daki faaliyetleri hakkında geniş malumat sunmuştur. Teşvikü'l-ervah'ta Baba Saltuk hakkında müstakil bir fasıl açarak onun hakkında on

²⁹ *Tuffahu'l-ervah* yp. 219b.

tane menkabe derlemiştir³⁰. Baba Saltuk mensubu Haydarî dervişler haccı giderlerken çeşitli vesilelerle onlarla tanışma imkanı bulmuş ve onlarla ilgili hatıralarını kaydetmiştir. Baba Saltuk'un en ünlü halifesi Behramşah el Haydarî, Barak Baba ile aralarında dostluk ve arkadaşlık bağı bulunmaktadır³¹. İbn Serrac Danişmend ilindeki dinî atmosferi de dile getirerek Danişmend ilindeki bilginlerin çok müteşerri' ve dinin zevahirine bağlı olduklarını, mutasavvıflara ve dervişlere karşı inkârcı bir tutum içinde bulduklarını belirterek onları zındıklıkla itham etmektedir. Seyyidi Tacü'd-din ile Şeyh Yusuf b. Nebhan el-Eyluhî'nin Danişmendli Türkmen ulema (Fakihler) ile Münakaşa ve münazaralarını anlatmaktadır³². Vaktiyle Danişmend Oğulları ailesinin Mu'tezile Meznebinden (Akılcı İslâm anlayışı) olup, müteşerri bir uygulama içinde olduklarını yazmıştım³³. Bazı meslektaşlarım bu tesbitime itiraz etmişlerdi. İbnü's-Serrac, Danişmend ilindeki Dinî atmosferi tasvir sadedinde söyledikleri, yazdıklarını tamamıyla teyid etmektedir. Danişmendliler'den tevarüs eden bu dinî anlayışın o bölgede bir süre devam ettiğini göstermektedir. İbnü's-Serrac eserinin birçok yerinde İbni Teymiye gibi bazı selefi görüşlere meyyal kişileri sapıklıkla itham etmekte ve onları ilzam etmeye çalışmaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi eserini kaleme alışı amacı da budur.

Anadolu'da kendilerine Cavlakî denilen Kalenderî dervişler de İbnü's-Serrac'ın dikkatini çekmiştir. Bu arada Barak Baba, Mardin ve çevresinde yaşayan Dazlak Baba (Muhammed el Halik), Şeyh Arslan, Şeyh Osman et- Türkî gibi Türkmen dervişleri de tanıtmaktadır. Bu gibi şahısları tanıtmaya çalışırken münasebet düştükçe, Konya, Antalya, Alanya, Uluborlu, Akşehir, Belendüz, Tokat, Banyas gibi Anadolu'daki şehir ve beldelerden ve bu beldelerde faaliyet gösteren sufilerden söz etmektedir. Bu durum İbnü's-Serrac'ın eserlerinin Türkiye Selçukluları kültür tarihi açısından önemini ortaya koymaktadır. İbnü's-Serrac, münasebet düştükçe Anadolu'nun Sadreddin Konevî, Mevlânâ Celâleddin,

³⁰ *Teşvikü'l-ervah*, yp. 180a-185b; *Tuffahu'l-ervah*, yp. 193a-194a.

³¹ *Tuffahu'l-ervah*, yp. 193a-194b.

³² *Tuffahu'l-ervah*, yp. 130a-131a; yp. 216a-217b.

³³ "Türkiye Selçukluları Döneminde Bilimsel Ortam ve Ahiliğin Doğuşuna Etkisi", *Türkler* (Yeni Türkiye Yayını), Ankara 2001, VII, 258-263.

Kadı Sıraceddin el Urmevî gibi tanınmış fikir adamlarından bahsettiği gibi haklarında hiç bilgimiz olmayan sofiler hakkında da bilgiler vermektedir. Osmanlı Devleti'nin zuhur ettiği günlerde kaleme alınan bu eserde Osmanlı devleti ile ilgili hiçbir bilgiye rastlamıyoruz. Muhtemelen Osmanlılar'ın şöhreti henüz müellifin yaşadığı bölgeye ulaşmamıştı.

Sonuç

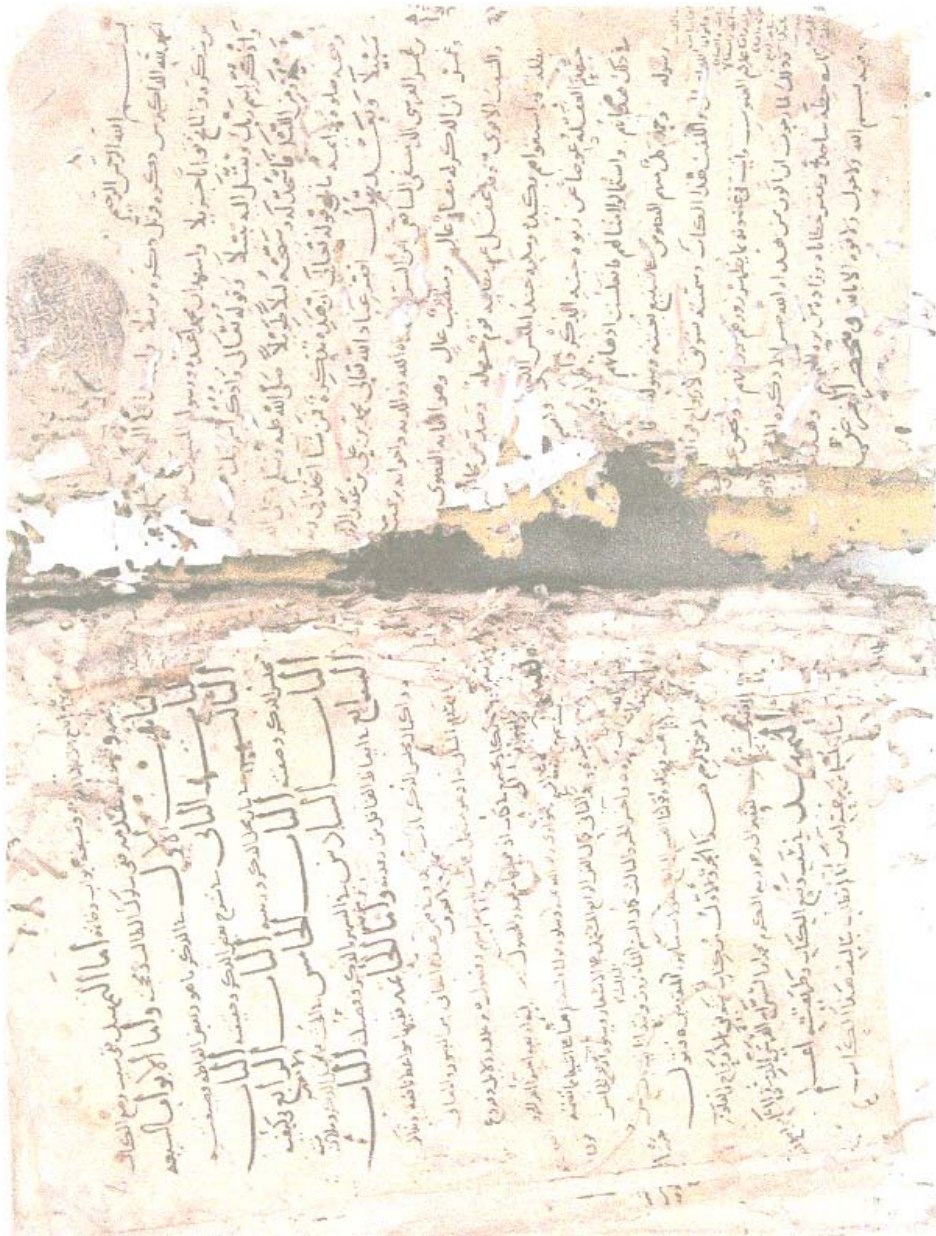
İbnü's- Serrac'ın bu eserinde mutasavvıflar ve tasavvufî düşünce hakkında geniş malumat bulunmaktadır. Ancak bu eserin bizim için bundan daha önemli olan yönü haklarında çok az bilgi bulunan Baba Saltuk, Barak Baba, Dazlak Baba, Behram- Şah el- Haydarî, Şeyh Muhammed el-Maristanî, Arslan Baba gibi Anadolu, Doğu Anadolu ve Suriye'deki Türkmen dervişler hakkında bol miktarda malumatın bulunmasıdır. Durum öyle gösteriyor ki, bu eser görülmeden Türkiye Selçukluları zamanında Anadolu'daki dinî ve tasavvufî zümreler ve kişiler hakkında yapılmış ve yapılacak çalışmalar eksik ve kusurlu olmak durumundadır. Haydarîler, Cavlakîler, Rufaîler, Kalenderîler, gibi dinî tasavvufî zümreler hakkında birinci elden bir kaynak eser ortaya çıkmıştır.

Bu eser ortaya çıktıktan sonra bugüne kadar bir çok dinî zümre ve kişileri bu “heterodokstur”, şu sünnî'dir falanca değildir, diye tasnif edenlerin bu iddia ve görüşleri üzerinde bir daha düşünmeleri gerekecektir. Sayın meslektaşım Ahmet Yaşar Ocak bu eseri görmüş olsaydı Baba Saltuk hakkında kaleme aldığı eseri çok daha muhtevalı ve daha tutarlı, gerçeklere dayalı bir eser olurdu şüphesiz. Fakat ne var ki, bu meslektaşımız böyle yeni ortaya çıkan eserlere inanmamakta ve böyle eserlere dayandırılan bilgileri süpekülasyon olarak vasıflandırmaktadır. Hacı Bektaş-i Veli'nin “ Makalât” adlı eserini uydurma bir eser olarak nitelediği gibi³⁴, bu esere de böyle bir şey söyleyecek ve bu eserden yararlanmayı uygun görmeyecektir. İbnü's-Serrac, Baba Saltuk ve talebeleri Barak Baba, Muhammed el-Maristanî Behram- Şah el- Haydarî gibi mutasavvıfları ehl- i sünnet harici tutmamaktadır³⁵. Hatta Ali el-Harirî gibi Kalenderî ve Melâmî zümrelere saygı ve muhabbet duymakta, onların aşırılıklarını “Mudhike”(Komedi) esprisi içinde görmektedir. Bütün bu dinî- tasavvufî zümreleri tasavvufî düşünce, yaşayış

³⁴ “Alevî Bektaşî Düşüncesi Hakkında Genel Bilgiler”, *Uluslar Arası Hacı Bektaş Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 2000, s. 49-50.

³⁵ *Tuffahu'l- ervah*, yp. 194b.

ayniliği ve birliği olarak mutalaa etmek gerektiğini bir defa daha burada vurgulamakta yarar olduğunu düşünüyorum. Farklı millî ve etnik kültürlerin İslâm dünyasındaki tezahürleri bu tasavvufî- dinî zümrelerin aslını ve esasını teşkil etmektedir.

LEVHA I

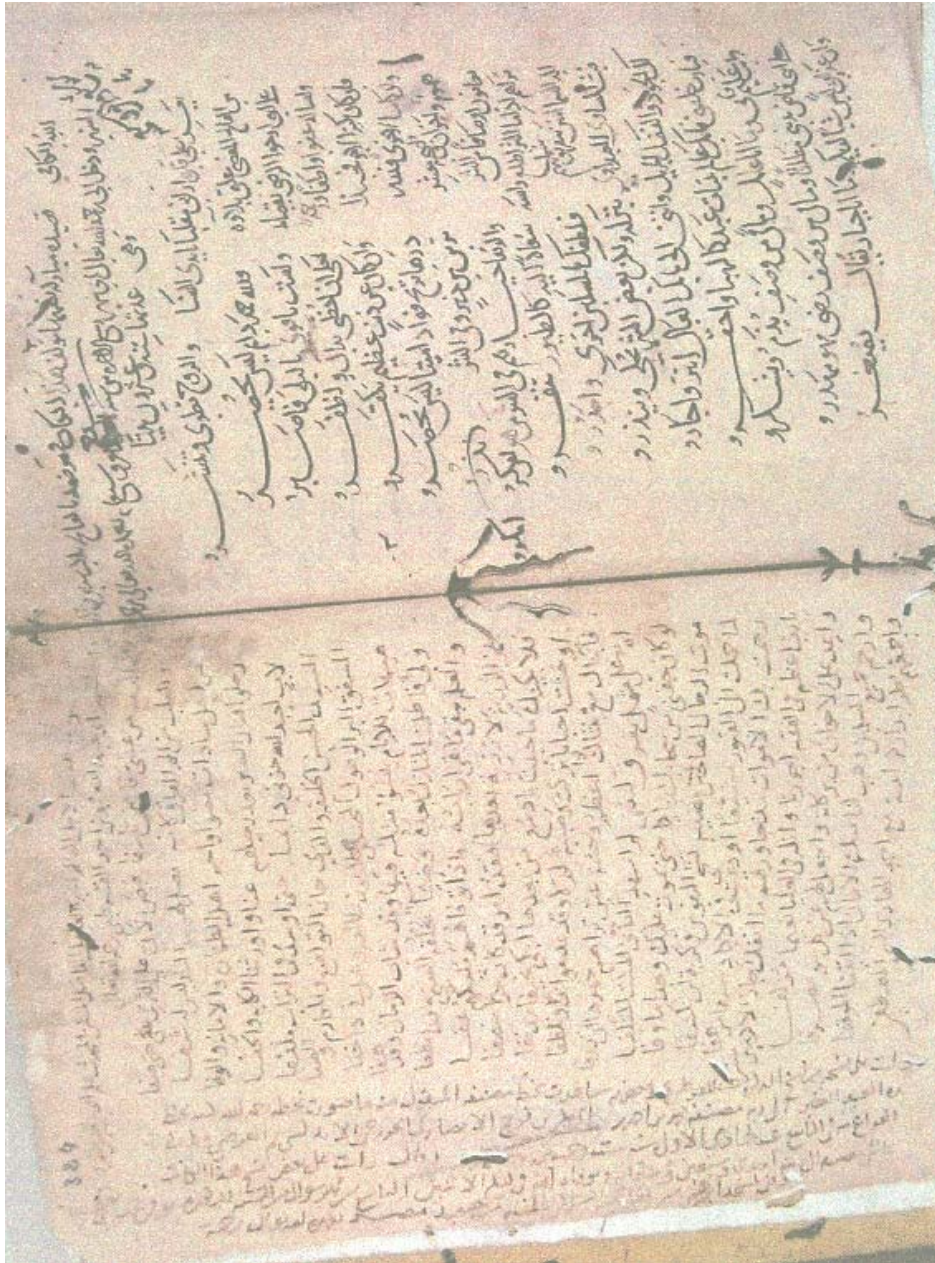

LEVHA II

فصادف الحكمة بشيء من عرف الدرر حتى فارت فاخبرني
 تاج الملك ما عسدة تأمل ان لذلك اسما عنه فاجدها
 الساعة فخرى وحرف في حقا فائق قائله قال ما اخذناه
 الا بالحرف في الله عسدة والله اعلم وهذا اخبر
 المسقط الاصل اعني كتاب تنفاح الارواح وفتوح الارباع
 وهو من جملة كتابك تسويق الارواح والقول في ذكر
 علام الغيوب كلاهما من مؤلفات افتقر العباد واوجوههم
 التي اللطيف العظيم يوم السنأ في محراب علي بن عبد الرحمن
 بن عمير بن عبد الوهاب بن محمد بن طاهر بن السراج
 القرشي المشيقي الشافعي رحمه الله وغفر له ولسنا نختصه بالله
 ولا خولنا ولا لسائر المسلمين انتم مؤلفه في الثاني ١١٥
 بسم الله الرحمن الرحيم هذا وقد كمل بحمد الله ووفيقه
 اصل هذه التسمية في لابن السراج الماركا بالله عند شرحه
 الحرام من حضور سنة خمس وتسعين وثمانمائة ووافي
 الفراغ من هذه التسمية تشريرا للشعبي كجمعة تالعة في

شعبان المكرم سنة سبع وتسعين وثمان مائة على كتابه
 اصغر خلق الله تعالى واحقرهم وافقرهم واحورهم الى
 اللطيف الغفار ابن مالك بن محمد بدر الدين بن
 مخدم الله خير ورحيم والديه واخوانهم
 والمساليب ومخاضن واياهم علمه واليه
 رخصه وكرمهم في خير الدنيا بسبق
 كامي والحمد لله رب العالمين
 ومصلي الله علي بيتنا محمد
 وعلي آله وصحبه اجمعين
 اربعة عشر سنة ١١٥٠

بسم الله الرحمن الرحيم
 الحمد لله رب العالمين
 والصلاة والسلام
 على من لا نبي بعده
 وبعد فقد كمل بحمد الله
 ووفيقه في شهر شعبان
 المكرم سنة سبع وتسعين
 وثمان مائة على كتابه
 اصغر خلق الله تعالى
 واحقرهم وافقرهم
 واحورهم الى اللطيف
 الغفار ابن مالك بن
 محمد بدر الدين بن
 مخدم الله خير ورحيم
 والديه واخوانهم
 والمساليب ومخاضن
 واياهم علمه واليه
 رخصه وكرمهم في
 خير الدنيا بسبق
 كامي والحمد لله رب
 العالمين ومصلي الله
 علي بيتنا محمد
 وعلي آله وصحبه
 اجمعين اربعة عشر
 سنة ١١٥٠

LEVHA IV